

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 341.9

DOI <https://doi.org/10.15421/392068>

Бігняк О. В.,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»КРИПТОВАЛЮТА І МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО:
ЯКІ КОЛІЗІЙНІ ПРИВ'ЯЗКИ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯCRYPTOCURRENCY AND PRIVATE INTERNATIONAL LAW:
WHAT CONFLICTS OF LAW APPLY

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання використання криптовалюти в різних державах та особливостям колізійного регулювання використання криптовалюти в міжнародному приватному праві. Слід відзначити, що, незважаючи на довгострокове використання такого інструменту як криптовалюта під час сучасних міжнаціональних комерційних та інвестиційних розрахунків, залишається досить багато прогалин у правовому регулюванні й відвертих недоліків у правозастосуванні місцевими й не тільки регуляторами тієї чи іншої держави. Держави намагаються не лише встановити унікальні підходи до врегулювання, а й ставлять перед національними й наднаціональними інституціями різні завдання, які слід вирішити під час такого запровадження. Це характеризує поряд із певною полярністю правових систем, наявних у світі, й невідповідність юридичної інфраструктури таких систем, що знаходить відбиття в роботі національних і наднаціональних організацій, подібних Європейському управлінню з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) та Європейському центральному банку. Різноманіття в підході регуляторів призводить до великої кількості порушень у сфері обігу криптовалюти прав і законних інтересів власників, виникнення нелегітимних посередників (операторів) і перехід до правил тіншового ринку. Виходом із цієї ситуації може стати визначення певних стандартів регулювання подібних відносин. Звісно, що розробка й узгодження таких стандартів може зайняти досить великий час, водночас відносини, які направлені на проведення операцій із капіталом, який перебільшує річні бюджети деяких з європейських держав, вже мають місце, а необхідність у використанні подібних інструментів виникла ще раніше. Таким чином, слід якомога раніше виокремити умови виникнення такої необхідності, встановити ряд завдань, які цей інструмент повинен вирішувати, на підставі такого аналізу зрозуміти правову природу відносин, які складаються у сфері операцій із криптовалютою, на підставі чого визначити правовий статус криптовалюти, зокрема уніфікувати дефініцію та встановити правовий режим її використання. Вважаючи на юридичний характер нашої статті, метою є згадане раніше розуміння правової природи таких відносин через призму вивчення їх як об'єкту регулювання в міжнародному приватному праві.

Ключові слова: криптовалюта, біткоїн, електронні гроші, міжнародне приватне право, колізійні норми, колізії.

This article focuses on the research of the legal regulation of the use of cryptocurrency in different states and the peculiarities of general conflict of laws rules of the use of cryptocurrency in private international law. It should be pointed out that despite the long-term use of such tool as cryptocurrency, remains a huge number of lacunas in legal regulation in the course of international commercial and investment expediences. However, this has been accompanied by a clear deficiency in administration of the law by local and not only regulators of one or another State. Many States are not only trying to establish the unique approaches to the regulation and make different point towards national and supranational institutions, what should be done during this introduction. It characterizes the unpreparedness of legal infrastructure of legal systems, existing in the world, with certain polarity determination as reflected in national and supranational organizations such as OLAF and the European Central Bank. The diversity of regulators' approaches leads to a huge number of misdemeanors in the sphere of turnover of monetary rights and legitimate interests of owners, the arising of illegitimate intermediaries (operators) and the transition to regulation compliance of the Greytrade. The appropriate answer to these concerns the defining of certain standards of regulation of such relations.

Naturally, the development and adoption of these standards can take a long time, meanwhile the relations, which are oriented to conducting an operation with capital, which exceeds the annual budgets of some European States. The necessity of using such tools was previously encountered.

Thus, as early as possible should be highlighted the conditions as required, set the number of tasks which must to implement this tool. On the basis of the analysis need to figure out the legal nature of relations that form in the sphere of cryptocurrency transactions on the basis of which to determine the legal status of cryptanalytic, in particular to standardize the definition and to establish a legal regime of its use. Having considered the legal nature of this article, where the goal is to achieve the previously mentioned understanding of the legal nature of such relations through the prism of the object of regulation in private international law.

Key words: cryptocurrency, bitcoin, electronic money, international private law, conflict norms, collisions.

Постановка проблеми. Завдяки динамічному розвитку інформаційних технологій активізувалися пошук нових видів фінансових інструментів, що засновані саме на інформації. Таким фінансовим інструментом стала криптовалюта. Все більше людей відзначають відповідність криптовалюти бажаним критеріям. Питання використання крипто-

валюти в господарській та інвестиційній діяльності корпорацій останнім часом набирає все більший інтерес. Криптовалюти кидають справжній виклик наявній грошовій системі та її засадам.

Стан дослідження теми. Проблематику правового регулювання електронних грошей та криптовалют висвітлювали такі науковці, як С.І. Шимон,

А.С. Горбунова, О.В. Мельниченко, А.М. Пожидаєва, М. Андручович, С. Капкун, А.В. Квітка, М.А. Куцевол, М.О. Лихачов, І.Г. Лубенець, Н.М. Поливка, М. Роесчлін, Ю.М. Солодковський, Ю.К. Меркулова, Е. Андрулакі, О. Караме, Т. Счерер, Д.М. Гражек, Н. Коуртоіс, Г. Максвел, А. Герваіс, О.М. Галицький, О.М. Мороз, А.Т. Проценко, Д.С. Вахрушев, В.О. Перов та інші. Дослідження стосувалися та стосуються різних аспектів цієї проблематики, здебільшого ж – правового статусу криптовалют. Вважаємо за доцільне висвітлити питання правового регулювання криптовалюти з точки зору міжнародного приватного права, його колізійно-правового методу.

Отже, **метою дослідження** є аналіз правового регулювання застосування криптовалюти з точки зору міжнародного приватного права, його колізійних прив'язок.

Виклад основного матеріалу. Зі стрімким розвитком інформаційних технологій відбувається значна трансформація економічної системи. Фінансовий світ знайомиться з новим інструментом – криптовалютою, або віртуальними грошима. Уряди й центральні банки різних країн часто дуже суперечливі щодо застосування таких новацій. Деякі науковці й політичні діячі вважають криптовалюти злочином, інші – революцією у світі фінансів.

Натепер немає єдності думок щодо визначення терміну «криптовалюта».

Криптовалюта – це певні набори символів, цифр, букв (тобто цифровий код). Для її створення використовуються елементи криптографії – вчення про математичні методи для інформаційної безпеки, яка охоплює такі аспекти, як конфіденційність, цілісність даних, автентифікація, непідкупність. Криптовалюта створюється за допомогою спеціальної комп'ютерної техніки як результат здійснення низки операцій, які заведено називати майнінгом. Майнінг, своєю чергою, – це процес, в якому здійснюється генерація, передача й перевірка транзакцій криптовалют. Криптовалюти децентралізовані й працюють за системою однорангової мережі. Майнери здійснюють моніторинг і перевірку транзакцій, які генерують валюту. Щоб зробити систему прозорішою, вона розробляється таким чином, щоб усі операції, здійснені з моменту створення валюти, були записані й збережені в загальному обліковому записі, який називається «блокчейн» (ланцюг «блоків») та є переліком блоків, які створені із самого початку. Вирішення блоку включає вирішення математичних завдань, після чого можна додавати блок до обліку, за що надається нагорода у вигляді монет. Тобто криптовалюта являє собою винагороду системи блокчейн, а майнінг зводиться до конкуренції математичних завдань, які вирішуються для отримання винагороди у вигляді монет. Цей механізм не дозволяє майнерам легко закуповувати монети й зберігає справедливість системи. Отже, криптовалюти характерні такі ознаки, як децентралізованість; отримання в результаті вирішення математичних завдань – майнінгу; використання посиленої безпеки – системи блокчейн, яка являє собою реєстр усіх попередніх транзакцій [1].

Першою реалізацією концепції криптовалюти став біткоїн, принцип роботи якого було описано ще у 2008 році [1]. Його засновником вважається Сатоші Накамото, який наприкінці жовтня 2008 року описав технічні аспекти функціонування майбутньої криптовалюти, а вже в січні 2009 року виклав в загальний доступ першу версію коду цієї електронної валюти.

Біткоїн є найбільш поширеною криптовалютою сьогодні, а число користувачів цієї системи неухильно зростає у світі й в Україні.

Також створено й інші криптовалюти, які розвиваються поряд із біткоїном, але вони не такі поширені й популярні, як біткоїн, їхні можливості поки значно менші.

Біткоїн – пірингова електронна платіжна система, що використовує однойменні одиниці для обліку. На власному сайті біткоїн характеризується як «цифрова валюта», в офіційних звітах Всесвітнього банку – як «віртуальна валюта». За класифікацією Комісії з фінансових злочинів при Міністерстві фінансів Сполучених Штатів Америки біткоїн відносять до «децентралізованих віртуальних валют». Часто біткоїн називають «криптовалютою». Міністерство фінансів Німеччини вважає біткоїн варіантом приватних грошей, які можуть використовуватися для «багатосторонніх клірингових операцій» [2].

Натепер біткоїн – одна з найбільш популярних альтернатив традиційним валютам. Думки держав у питанні регулювання біткоїну дуже різні. Хтось бачить у ньому погрозу, багато хто – перспективи й подальшу модернізацію валютної системи.

Хоча біткоїн-монети нематеріальні та є лише числом, пов'язаним із набором умов, окрім трансфертів з однієї адреси на іншу, їх можна обмінювати на товари й послуги в різноманітних торговельних точках, а також купувати й продавати за традиційні гроші на декількох обмінних інтернет-ресурсах або онлайн-біржах [3].

Серед основних переваг криптовалюти можна назвати: конфіденційність, безпеку даних власників; незалежність від держави; відсутність територіальних і часових обмежень у транзакціях; низьку вартість обслуговування.

Світова спільнота ще навіть не визначила правового статусу біткоїну, не говорячи вже про законодавче врегулювання. В багатьох державах не створено правової бази обігу й використання криптовалюти попри певне економічне й соціальне сприйняття, хоча у високорозвинених державах світу офіційно визначено статус криптовалюти, а також визначено органи регулювання й контролю за операціями з криптовалютою.

У деяких державах із біткоїном ведеться певна боротьба, що пояснюється турботою про людей, застереженням їх від вкладення грошей в «грошові сурогати» й можливої їх втрати, якщо настав би крах біткоїну. Втім, скоріш за все, така боротьба пов'язана з бажанням сконцентрувати функції грошової емісії в руках держави й не допустити утворення альтернативних джерел емісії платіжних засобів, оскільки вони не піддаються жодному державному регулюванню [4].

І хоча в Україні використання криптовалют не досягло таких показників, як у Сполучених Штатах Америки, державах Західної Європи чи Південно-Східної Азії, і широка громадськість досі мало що знає про криптовалюту, в тому числі про біткоїн, але Україна входить до топ-10 країн світу за кількістю користувачів різними біткоїн-гаманцями. Це пов'язано з тим, що біткоїн популярні серед українських ІТ-фахівців, які активно інвестують реальні гроші у віртуальну валюту [5].

Думки науковців щодо криптовалюти теж різняться: криптовалюту відносять до «віртуальної валюти», називаючи інноваційною мережею платежів і новим видом грошей; інші ж стверджують, що криптовалюта не є грошми, називаючи її «цифровим активом» – цифровою валютою, що використовує криптографію для забезпечення безпеки й перевірки транзакцій у своїй мережі. На відміну від традиційних валют, криптовалюта не вимагає від центрального банку чи будь-якого іншого централізованого органу влади забезпечення безпеки або підтримки контролю над грошовою пропозицією [1].

Зрозуміло, що для ефективного функціонування криптовалюти необхідна її інституалізація, яка можлива шляхом правової та ринкової інституалізації, що здійснюється завдяки формальному й неформальному встановленню правил функціонування криптовалюти.

Позиціонування криптовалюти на міжнародному ринку платежів залежить від того, який підхід у регулюванні операцій із цією валютою обирають національні уряди. Більшість розвинутих країн адаптують своє законодавство для регулювання віртуальної валюти, що дозволяє поетапно пристосувати криптовалюту до сучасних реалій. [6].

В Україні на законодавчому рівні питання криптовалют залишається невирішеним. Криптовалюту пропонується розглядати як грошовий сурогат, платіжний засіб, фінансовий актив, товар.

З позиції міжнародного приватного права і його колізійних прив'язок теж має значення, розглядати криптовалюту як товар, як засіб платежу чи як фінансовий інструмент. Про ці відмінності, зокрема, вказує у своїх роботах Ю.К. Меркулова [7; 8; 9].

Так, із Роз'яснення Національного банку України від 10 листопада 2014 року вбачається, що криптовалюта вважається саме грошовим сурогатом. Хоча за ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України й виготовлені з метою здійснення платежів в господарському обороті, крім валютних цінностей. Відповідно до ст. 32 вказаного Закону, випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються. З огляду на ці положення цілком погодимось із позицією І.Я. Верес і Г.З. Ярега, що криптовалюти не є грошовим сурогатом, тому що не відповідають критерію «документ», адже за Законом України «Про електронні докумен-

ти та електронний документообіг» (ст. 5) електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Криптовалюта ж, як зазначалось вище, є цифровим кодом, тому не може вважатися документом.

Європейська судова практика прирівняла криптовалюту до законного платіжного засобу, а обмін грошових коштів – до «валютно-обмінної операції». За рішенням Європейського суду Справедливості від 22 жовтня 2015 року біткоїн необхідно вважати валютою (засобом платежу), а не товаром.

На відміну від цього рішення Європейського Суду Справедливості, Європейський центральний банк розглядає цифрову валюту як товар, а договір купівлі-продажу щодо криптовалюти – як договір купівлі-продажу товару [10]. Українська судова практика не погоджується з такою позицією. І.Я. Верес і Г.З. Ярега вважають криптовалюту окремим об'єктом цивільних прав, справедливо наголошуючи, що вона (криптовалюта) може бути предметом окремих договорів, як то: купівлі-продажу, міни, дарування тощо.

У деяких державах криптовалюта вважається фінансовим активом, а послуги на ринку криптовалют – фінансовими послугами. Подібна позиція закріплена в законодавстві деяких європейських держав. Так, Міністерство фінансів Німеччини заявило, що біткоїн не можуть бути класифіковані як електронна або іноземна валюта, а більше підходять під визначення «приватні гроші», чим визначило біткоїн як фінансовий інструмент, і показало таку позицію в Банківському кодексі. У Болгарії теж прирівняно доходи від біткоїнів до доходів від фінансових активів.

Оскільки громадськістю визнається певна цінність криптовалюти, виникає ситуація, коли державі просто необхідно врегулювати правовідносини, що склалися, та надати їм законного статусу [7].

Жодна держава ще точно не знає, що робити з криптовалютами, й не може повністю врегулювати це питання на законодавчому рівні.

У Сполучених Штатах Америки питання регулювання діяльності з криптовалютами не вирішено повністю належним чином, навіть немає узгодженої думки із цього приводу на федеральному рівні. Криптовалюта в Сполучених Штатах Америки виконує такі функції: міра вартості, засіб обігу, частково функція засобу платежу.

У Канаді теж відсутнє належне регулювання криптовалюти. Криптовалюта виконує тут такі функції: міра вартості, засіб обігу.

Центральний банк Франції випустив звіт-попередження про небезпеку «віртуальних грошей». У звіті є пояснення, що «віртуальна валюта» не вважається реальною валютою чи іншим видом платежу відповідно до французького законодавства. «Віртуальна валюта» – це інструмент спекуляції та відмивання грошей та інших незаконних дій [11].

Великобританія – один із лідерів у сфері розвитку блокчейн-проектів і криптовалют. Держава відкрито надає підтримку стартапам, які пов'язані із

цифровими валютами, але остаточна позиція регуляторів щодо правових аспектів діяльності, пов'язаних з криптовалютами, ще не вироблена. Криптовалюта у Великобританії вважається унікальною комбінацією цифр, яка отримана в результаті складних математичних обчислень і алгоритмів, тому криптовалюти не підпадають під дію фінансового законодавства, проте врегульовано питання оподаткування операцій із криптовалютами.

Ісландія регулює віртуальні валюти як цифрову валюту через Закон про валютну біржу, який фактично забороняє суб'єктам господарювання брати участь в обмінних операціях віртуальною валютою, однак не звільняє операції на криптовалютних біржах від оподаткування [12].

Загалом в Європейському Союзі криптовалюта виконує наступні функції: міра вартості, засіб платежу, засіб обігу, засіб накопичення.

В Японії за допомогою криптовалюти можна розраховуватися в найбільших торговельних мережах і супермаркетах. Деякі фірми пообіцяли платити співробітникам зарплату в біткоїнах – за бажанням. Криптовалюта виконує такі функції: міра вартості, засіб платежу, засіб обігу, засіб накопичення.

Відсутність відповідного правового регулювання обігу й використання криптовалюти провокує зростання чорного ринку, маніпуляцій і злочинності навколо цієї теми.

Міжнародне приватне право нерозривно пов'язано з розширенням міжнародного торгово-економічного, науково-технічного й культурного співробітництва. Важливу роль у правовому регулюванні цього співробітництва покликані відігравати норми міжнародного приватного права, значення якого зростає в міру поглиблення міжнародних господарських зв'язків, розвитку нових організаційних форм у різних галузях міжнародного ділового співробітництва.

Нагадаємо, що основною метою міжнародного приватного права є розв'язання правових колізій в умовах юрисдикцій, що конкурують.

Звісно, вибір колізійної прив'язки безпосередньо залежить у тому числі від того, чи розглядається криптовалюта як товар, як платіжний засіб чи як фінансовий інструмент (актив).

Якщо розглядати криптовалюту як товар, то, безумовно, до її регулювання застосовується речове право: закон місця знаходження речі стосовно нерухомого й рухомого майна [13], однак через специфіку криптовалюти буде важко визначити її конкретне місце перебування. Не зовсім зрозуміло, який саме сервер можна вважати її місцем перебування та як кожного разу його визначити. Повністю погоджуємось з Ю.К. Меркуловою, що логічніше було б застосовувати особистий закон власника криптовалюти, але це може суперечити над імперативним нормам держав. У такому разі знову виникають колізії, які вкрай важко, якщо не неможливо, вирішити.

Якщо розглядати криптовалюту як платіжний засіб, то під час встановлення змісту грошових зобов'язань застосовуються дві колізійні прив'язки:

закон валюти платежу й закон валюти боргу. Перший більш визнаний, але теж із певними особливостями. Проте в деяких державах ці положення регулюються виключно нормами публічного права.

Якщо криптовалюту вважати фінансовим активом, то можуть застосовуватися такі прив'язки: закон національності емітента цінних паперів, закон місця реєстрації випуску цінних паперів, закон місця обігу цінних паперів, зобов'язальний статут угоди, предметом якого є цінний папір, особистий закон власника цінного паперу. Із цього приводу існують також різні підходи в різних державах. Тому доцільно в угоді вказувати право, що регулює цю угоду.

На розвиток міжнародного приватного права впливають основні фактори сучасної дійсності, такі як інтернаціоналізація господарського життя, безпосереднім проявом якої є широкий розвиток різностороннього економічного й науково-технічного співробітництва; різке посилення міграції населення внаслідок війн, усілякого роду конфліктів, національних, політичних причин, а також із метою працевлаштування, отримання освіти; науково-технічний прогрес, який зблизив континенти й країни й полегшив загальнолюдське спілкування. Криптовалюта як досягнення науково-технічного прогресу зближує континенти й полегшує загальнолюдське спілкування, а отже, ще й з цих причин, потребує відповідного регулювання та вирішення колізій, що виникають.

Висновки. Світова спільнота не визначила правового статусу криптовалюти, не говорячи вже про законодавче врегулювання. У багатьох державах не створено правової бази обігу й використання криптовалюти.

В Україні на законодавчому рівні питання криптовалюти залишається невирішеним. Криптовалюту пропонується розглядати як грошовий сурогат, платіжний засіб, фінансовий актив, товар.

Вибір колізійної прив'язки безпосередньо залежить від того, чи розглядається криптовалюта як товар, як платіжний засіб чи як фінансовий інструмент (актив). До товару застосовується речове право: закон місцеперебування речі стосовно нерухомого й рухомого майна, однак через специфіку криптовалюти буде важко визначити її конкретне місце перебування, тому логічніше було б застосовувати особистий закон власника криптовалюти, але це може суперечити над імперативним нормам держав. До грошових зобов'язань застосовуються дві колізійні прив'язки: закон валюти платежу й закон валюти боргу. Перший більш визнаний, але теж з певними особливостями. Проте в деяких державах ці положення регулюються виключно нормами публічного права. До криптовалюти як фінансового активу можуть застосовуватися прив'язки: закон національності емітента цінних паперів, закон місця реєстрації випуску цінних паперів, закон місця обігу цінних паперів, зобов'язальний статут угоди, предметом якого є цінний папір, особистий закон власника цінного паперу. Доцільно в угоді вказувати право, яке підлягає застосуванню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Офіційний сайт Bitcoin. URL: [https://www.bitcoin.com/info/bitcoin glossary](https://www.bitcoin.com/info/bitcoin%20glossary).
2. Bitcoin. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Bitcoin>.
3. Сузаков И.Р. Проблемы международно-правового регулирования биткоина. *Научные записки молодых исследователей*. 2015. № 1. С. 66–69.
4. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art>.
5. CoinMarketCap : веб-сайт. URL: <https://coinmarketcap.com/historical>.
6. Система біткоїн: плюси і мінуси. Invest Program, 2015. URL: <http://invest-program.com.ua/tag/bitcoin/>.
7. Меркулова Ю.К. Криптовалюта как товар с точки зрения международного частного права. *Молодой ученый*. 2018. № 43(229). С. 132–135.
8. Меркулова Ю.К. Криптовалюта как средство платежа с точки зрения международного частного права. *Молодой ученый*. 2018. № 43(229). С. 135–139.
9. Меркулова Ю.К. Криптовалюта как финансовый инструмент с точки зрения международного частного права. *Молодой ученый*. 2018. № 43(229). С. 139–144.
10. Верес І.Я., Ярега Г.З. Електронні гроші та крипто валюта як засоби розрахунків у сфері електронної комерції. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С.10–15.
11. Réguler les monnaies virtuelles Min_Finances [Електронний ресурс]. 2014. URL: <http://proxu-pubminefi.diffusion.finances.gouv.fr/pub/document/18/17768.pdf>.
12. Foreign Exchange Act [Електронний ресурс]. 2018. URL: [https://www.cb.is/library/Skraarsafn---EN/Capitalsurveillance/Foreign%20Exchange%20Act%20-%20Cory%20\(1\)20-%20Cory20\(1\).pdf](https://www.cb.is/library/Skraarsafn---EN/Capitalsurveillance/Foreign%20Exchange%20Act%20-%20Cory%20(1)20-%20Cory20(1).pdf).
13. Плеханов В.В. Некоторые общие вопросы регулирования вещных прав в международном частном праве. *Актуальные проблемы российского права*. 2008. № 3. С. 520–527.